

KOREYS TILINING AGGLYUTINATIV MORFOLOGIYASI: TILSHUNOSLIK NAZARIYASIDA TAHLIL

Eshonova Sarvinoz Oybek qizi

O`zDJTU, Sharq filologiyasi fakulteti 1-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada koreys tilining agglyutinativ morfologiyasi tilshunoslik nazariyasi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Agglyutinatsiya – so‘z o‘zagiga har bir grammatik ma‘noni ifodalovchi alohida qo‘shimchalarning ketma-ket birikishi jarayoni. Koreys tili qo‘shimchalarning bir ma‘noliligi, qat‘iy tartibi bilan agglyutinativ tillarning tipik vakili. Maqolada fe‘l morfologiyasi, qo‘shimchalar tartibi va hurmat tizimi tahlil qilinadi. Xulosada koreys tilining universal grammatik tamoyillarni tekshirishdagi ahamiyati ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: agglyutinatsiya, koreys tili, morfologik tipologiya, qo‘shimchalar, fe‘l konjugatsiyasi, til universalialari, hurmat kategoriyasi, qiyosiy tilshunoslik.

Аннотация. В статье анализируется агглютинативная морфология корейского языка. Агглютинация – процесс последовательного присоединения аффиксов к корню. Корейский язык – типичный представитель агглютинативных языков. Анализируется морфология глагола, порядок аффиксов и система вежливости. Показано значение корейского языка для проверки универсальных грамматических принципов.

Ключевые слова: агглютинация, корейский язык, морфологическая типология, аффиксы, спряжение глаголов, языковые универсалии, категория вежливости, сравнительное языкознание.

Abstract. This article analyzes the agglutinative morphology of Korean from the perspective of linguistic theory. Agglutination is the sequential attachment of affixes to a root. Korean is a typical agglutinative language. Verb morphology, affix order, and honorifics are examined. The importance of Korean for testing universal grammatical principles is demonstrated.

Keywords: agglutination, Korean language, morphological typology, affixes, verb conjugation, language universals, honorifics, comparative linguistics.

Kirish. Tilshunoslik nazariyasida tillar morfologik tuzilishiga ko‘ra uch turga ajratiladi: izolyatsion (xitoy tili), agglyutinativ (turkiy, koreys, yapon tillari) va friaktiv (arab tili) [13, p. 45]. Koreys tili 80 million kishi so‘zlashadigan, boy agglyutinativ tizimga ega til bo‘lib, tipologik tadqiqotlar uchun muhim manba hisoblanadi [13, p. 1]. Ushbu maqolada koreys tilining agglyutinativ morfologiyasi quyidagi aspektlardan tahlil qilinadi: (1) morfologik tipologiyaning asosiy tamoyillari; (2) universal grammatik qoidalar; (3) qiyosiy-tarixiy tilshunoslik.

Tahlil va muhokama. 1. Agglyutinatsiya tushunchasi va uning tilshunoslik nazariyasidagi o‘rni. Agglyutinatsiya (lot. agglutinare – yopishtirish) – so‘z o‘zagiga har bir grammatik ma‘noni ifodalovchi alohida qo‘shimchalarning ketma-ket birikishi jarayonidir. Bu jarayonning asosiy xususiyati shundaki, har bir qo‘shimcha bir grammatik ma‘noni ifodalaydi va qo‘shimchalar chegarasi aniq bo‘ladi [9, p. 213]. Bybee [4, p. 57] ta’kidlaganidek, “agglyutinativ morfologiyada qo‘shimchalar semantik jihatdan bir ma’noli bo‘lib, ularning har biri alohida funksiyani bajaradi”. Bu

agglyutinatsiyaning friaktiv tizimdan asosiy farqidir. Friaktiv tillarda bir qo‘shimcha bir vaqtning o‘zida bir nechta grammatik ma’nolarni ifodalashi mumkin.

Koreys tilida agglyutinatsiya prinsiplari to‘liq amal qiladi: -았- (-eoss-) faqat o‘tgan zamoni, -겠- (-gess-) esa kelasi zamoni bildiradi. Qo‘shimchalar ketma-ketligi qat’iy belgilangan: aspekt – zamon – uslub – mayli [13, p. 253]. Greenberg [8, p. 73] universalialariga ko‘ra, agglyutinativ tillarda suffikslar ustunlik qiladi – bu koreys tiliga to‘liq mos keladi. Koreys tilida asosan suffikslar ishlatiladi, prefikslar esa juda kam uchraydi.

Koreys tilining morfologik tuzilishi. Koreys tilining morfologik tuzilishi agglyutinativ xususiyatlarga asoslangan. Martin [11, p. 172] buni “qat’iy suffiksatsiya tizimi” deb ataydi. Lee va Ramsey [10, p. 89] koreys tilini “aglyutinativ tillar ichida eng tizimlilaridan biri” deb baholaydi.

Gada (bormoq) fe’li misolida:

Koreyscha	Transkripsiya	Tahlil	Ma’nosi
가다	ga-da	o‘zak 가 + 다	bormoq
가시다	ga-si-da	o‘zak+hurmat시+다	bormoq (hurmat bilan)
가셨다	ga-syeoss-da	o‘zak + 시 + o‘tgan zamon 았 + 다	borgan edi
가셨습니다	ga-syeoss-seum-ni-da	o‘zak+시+았+rasmiy uslub습니다	Borgan edi(rasmiy)

Har bir qo‘shimcha aniq bir grammatik ma’noni ifodalaydi. Bu xususiyat koreys tilini o‘zbek tili bilan tipologik jihatdan yaqinlashtiradi.

Abdurahmonov [1, p. 156] ta’kidlaganidek, “o‘zbek tilida qo‘shimchalar bir ma’noli va ularning ketma-ketligi qat’iy belgilangan”.

Qo‘shimchalar tartibi va hurmat tizimi. Yeon va Brown [15, p. 145] koreys tilidagi qo‘shimchalar tartibini “o‘zak – hurmat – zamon/aspekt – uslub – mayli” deb belgilaydi. Bu tartib barcha fe’l va sifat shakllari uchun bir xil. Koreys tilining eng muhim xususiyatlaridan biri – boy hurmat (honorific) tizimi. Sohn [13, p. 324] bu tizimni “murakkab va qat’iy qoidalarga asoslangan” deb ta’riflaydi. Brown [3, p. 67] esa “ijtimoiy munosabatlarning lingvistik ifodasi” deb hisoblaydi. Hurmat kategoriyasi asosan -시- (-si-) qo‘shimchasi orqali ifodalanadi. Bu qo‘shimcha quyidagi hollarda qo‘llaniladi:

Katta yoshdagi odam haqida gapirganda;

Ijtimoiy mavqei yuqori bo‘lgan odam haqida gapirganda;

Ota-ona, o‘qituvchi, rahbar haqida gapirganda.

Tipologik tahlil va qiyosiy xulosalar. Vovin [14, p. 45] koreys va yapon tillarining agglyutinativ xususiyatlarini qiyoslaydi. Robbeets [12, p. 123] transevrosiyadagi tillar (turkiy, mo‘g‘ul, tungus, koreys, yapon) morfologiyasining umumiy kelib chiqishi mumkinligini ta’kidlaydi. Koreys tilining agglyutinativ xususiyatlari tilshunoslik nazariyasi uchun muhim. Dryer [7] qo‘shimchalar tartibi universalialarini tekshirishda, Corbett [6] son kategoriyasini o‘rganishda, Aikhenvald [2] evidensiallikni tahlil qilishda koreys tilidan foydalanadi. Haspelmath [9, p. 245] koreys tilini “agglyutinativ tillarning namunaviy vakili” deb ataydi.

Qiyosiy jadval:

Ko'rsatkich	Koreys tili	O'zbek tili
Qo'shimchalar bir ma'noliligi	+	+
Qat'iy qo'shimchalar tartibi	+	+
Suffikslar ustunligi	+	+
Hurmat kategoriyasi	+ (-λ -)	+ (siz, -ingiz)
Izolyatsion elementlar	Mavjud	Kam

Xulosa. Koreys tilining agglyutinativ morfologiyasi tilshunoslik nazariyasiga muhim hissa qo'shadi. Xususan, u universal grammatik tamoyillarni – qo'shimchalar tartibi va bir ma'nolilikni tekshirish imkonini beradi [8]. Shuningdek, koreys tili agglyutinatsiya va izolyatsiya o'rtasidagi oraliq tip sifatida til tipologiyasining dinamik modelini taklif etadi. Bundan tashqari, koreys tili o'zbek tili kabi agglyutinativ tillar bilan qiyosiy o'rganish uchun qulay materialdir [1]. Koreys tilining boy hurmat tizimi esa til va ijtimoiy munosabatlar o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganishga imkon beradi [6]. Transevrosiyadagi tillar evolyutsiyasini o'rganishda ham koreys tili muhim manba hisoblanadi [12]. Shunday qilib, koreys tilini o'rganish nazariy tilshunoslik uchun muhim bo'lib, morfologik tiplar evolyutsiyasini tushunishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurahmonov, G'. (1973). O'zbek tili grammatikasi.
2. Aikhenvald, A. Y. (2004). Evidentiality. Oxford: Oxford University Press.
3. Brown, L. (2015). Korean Honorifics and Politeness. Oxford: Oxford University Press.
4. Bybee, J. L. (1985). Morphology: A Study of the Relation between Meaning and Form. Amsterdam: John Benjamins.
5. Comrie, B. (1989). Language Universals and Linguistic Typology (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press.
6. Corbett, G. G. (2000). Number. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Dryer, M. S. (2013). Order of Subject, Object and Verb. In M. S. Dryer & M. Haspelmath (Eds.), The World Atlas of Language Structures Online. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology.
8. Greenberg, J. H. (1963). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. In J. H. Greenberg (Ed.), Universals of Language (pp. 73-113). Cambridge, MA: MIT Press.
9. Haspelmath, M. (2002). Understanding Morphology. London: Arnold.
10. Lee, I., & Ramsey, S. R. (2000). The Korean Language. Albany, NY: State University of New York Press.
11. Martin, S. E. (1992). A Reference Grammar of Korean. Rutland, VT: Tuttle.
12. Robbeets, M. (2015). Diachrony of Verb Morphology: Japanese and the Transeurasian Languages. Berlin: De Gruyter Mouton.
13. Sohn, H.-M. (1999). The Korean Language. Cambridge: Cambridge University Press.

14. 14. Vovin, A. (2010). *Koreo-Japonica: A Re-evaluation of a Common Genetic Origin*. Honolulu: University of Hawai'i Press.
15. 15. Yeon, J., & Brown, L. (2011). *Korean: A Comprehensive Grammar*. London: Routledge.